

اخلاق الاهی

(جلد دهم - آثار مشترک قوای سه گانه نفس)

(بخش سوم - صبر و شکر)

آیت الله العظمیٰ محمّدی تهرانی

تدوین و تحریر: محمدرضا حاران

زیر نظر: علی اکبر رشاد

www.ketab.ir

اخلاق الاهی

(جلد دهم - آثار مشترک قوای سه گانه نفس)

(بخش سوم - صبر و شکر)

آیه الله العظمی مجتبی تهرانی

تدوین و تحریر: محمدرضا جباران

زیر نظر: علی اکبر رشاد

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: حمید عجمی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۲۵ نسخه قیمت: ۹۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۱

چاپ و صحافی: چاپ مجاب

سرشناسه: تهرانی، مجتبی - ۱۳۰۵

عنوان و نام پدیدآور: اخلاق الاهی / مجتبی تهرانی؛ تدوین زیر نظر: علی اکبر رشاد.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱.

شابک: ج. ۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۱؛ ج. ۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۲؛ ج. ۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۳؛ ج. ۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۴؛ ج. ۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۵؛ ج. ۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۶؛ ج. ۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۷؛ ج. ۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۸؛ ج. ۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۰۹؛ ج. ۱۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۰؛ ج. ۱۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۱؛ ج. ۱۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۲؛ ج. ۱۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۳؛ ج. ۱۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۴؛ ج. ۱۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۵؛ ج. ۱۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۶؛ ج. ۱۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۷؛ ج. ۱۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۸؛ ج. ۱۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۹؛ ج. ۲۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۰؛ ج. ۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۱؛ ج. ۲۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۲؛ ج. ۲۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۳؛ ج. ۲۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۴؛ ج. ۲۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۵؛ ج. ۲۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۶؛ ج. ۲۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۷؛ ج. ۲۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۸؛ ج. ۲۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۲۹؛ ج. ۳۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۰؛ ج. ۳۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۱؛ ج. ۳۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۲؛ ج. ۳۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۳؛ ج. ۳۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۴؛ ج. ۳۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۵؛ ج. ۳۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۶؛ ج. ۳۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۷؛ ج. ۳۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۸؛ ج. ۳۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۳۹؛ ج. ۴۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۰؛ ج. ۴۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۱؛ ج. ۴۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۲؛ ج. ۴۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۳؛ ج. ۴۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۴؛ ج. ۴۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۵؛ ج. ۴۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۶؛ ج. ۴۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۷؛ ج. ۴۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۸؛ ج. ۴۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۴۹؛ ج. ۵۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۰؛ ج. ۵۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۱؛ ج. ۵۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۲؛ ج. ۵۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۳؛ ج. ۵۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۴؛ ج. ۵۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۵؛ ج. ۵۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۶؛ ج. ۵۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۷؛ ج. ۵۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۸؛ ج. ۵۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۵۹؛ ج. ۶۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۰؛ ج. ۶۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۱؛ ج. ۶۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۲؛ ج. ۶۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۳؛ ج. ۶۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۴؛ ج. ۶۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۵؛ ج. ۶۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۶؛ ج. ۶۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۷؛ ج. ۶۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۸؛ ج. ۶۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۶۹؛ ج. ۷۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۰؛ ج. ۷۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۱؛ ج. ۷۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۲؛ ج. ۷۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۳؛ ج. ۷۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۴؛ ج. ۷۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۵؛ ج. ۷۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۶؛ ج. ۷۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۷؛ ج. ۷۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۸؛ ج. ۷۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۷۹؛ ج. ۸۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۰؛ ج. ۸۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۱؛ ج. ۸۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۲؛ ج. ۸۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۳؛ ج. ۸۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۴؛ ج. ۸۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۵؛ ج. ۸۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۶؛ ج. ۸۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۷؛ ج. ۸۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۸؛ ج. ۸۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۸۹؛ ج. ۹۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۰؛ ج. ۹۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۱؛ ج. ۹۲: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۲؛ ج. ۹۳: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۳؛ ج. ۹۴: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۴؛ ج. ۹۵: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۵؛ ج. ۹۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۶؛ ج. ۹۷: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۷؛ ج. ۹۸: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۸؛ ج. ۹۹: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۹۹؛ ج. ۱۰۰: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۶۲-۱۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: فهرست‌نویسی بر اساس جلد چهارم، ۱۳۸۹.

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی. Theological ethics : Mojtaba Tehrani.

یادداشت: تدوین و تحریر جلد چهارم، پنجم، بیست و هشتم و نهمین شریف‌نامه انجام گرفته است.

یادداشت: تدوین و تحریر جلد اول و دهم توسط محمدرضا جباران انجام گرفته است.

یادداشت: کتابنامه، همچنین به صورت زیرنویس. یادداشت: نمایه.

موضوع: قرآن -- اخلاق. موضوع: اخلاق اسلامی.

موضوع: احادیث اخلاقی -- قرن ۱۴.

شناسه افزوده: شریف‌نامه، هفتم، تدوین‌گر: شناسه افزوده: جباران، محمدرضا، ۱۳۳۷ - تدوین‌گر.

شناسه افزوده: رشاد، علی‌اکبر، ۱۳۳۵ - ناشر.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنفره: ی. ۱۴۰۰ الف۳۳۸۷/۳۳۸۸ BP۲۴۸۴

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۶۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۹۶۷۷۳

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۱۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

۱۹	مقدمه سرپرست تحقیق.....
۲۷	بخش اول: صبر.....
۳۱	فصل اول: کلیات.....
۳۱	الف) تعریف صبر.....
۳۱	۱. صبر در لغت.....
۳۲	۲. صبر در اصطلاح.....
۳۵	۳. حقیقت صبر.....
۳۵	۱-۳. ساختمان وجودی انسان.....
۳۷	۲-۳. انسان و پیشامدها.....
۳۷	۳-۳. معرکه قوای انسانی.....
۳۹	ب) جایگاه صبر در نظام اخلاقی.....
۴۰	ج) ستایش صبر.....
۴۰	۱. صفت ایمانی.....
۴۱	۲. صفت پیامبران الهی.....
۴۳	۳. صبر مقدمه نیکی‌ها.....
۴۴	۴. صبر، منشأ فضیلت‌ها.....
۴۴	۵. صبر زمینه پاداش بی حساب الهی.....
۴۷	فصل دوم: انواع صبر.....
۴۷	الف) تقسیم صبر به اعتبار پیشامدها.....
۴۷	۱. صبر بر نعمت.....
۴۸	۱-۱. چگونگی صبر بر نعمت.....

- ۱-۱-۱. اصل اول: معرفت (توجه و درک حقیقت)..... ۴۹
- ۱-۱-۲. اصل دوم: صفت (خودداری از تکبر و فخر فروشی)..... ۴۹
- ۱-۱-۳. اصل سوم: عمل (مراعات حقوق)..... ۴۹
۲. صبر بر مصیبت..... ۵۱
- ۲-۱. انسان و بلا..... ۵۲
- ۲-۲. آثار بلا در زندگی انسان..... ۵۳
- ۲-۲-۱. بلا لازمهٔ تکامل..... ۵۳
- ۲-۲-۲. بلا، وسیلهٔ آزمایش و امتحان..... ۵۳
- ۲-۲-۳. بلا، هدیهٔ اهل اختصاص..... ۵۷
- ۲-۲-۴. بلا هشدار اهل ایمان..... ۵۸
- ۲-۲-۵. مصیبت، پالاینده از گناه..... ۶۰
- ۲-۳. پاداش صبر بر مصیبت..... ۶۲
- ۲-۴. چگونگی صبر بر مصیبت..... ۶۳
- ۲-۵. جلوگیری از بلا..... ۶۵
- ۲-۵-۱. صدقه..... ۶۶
- ۲-۵-۲. دعا..... ۶۸
- ۲-۵-۳. استغفار..... ۷۰
- ۲-۶. تحمل بالای اختیاری در یاری حق..... ۷۲
- ۲-۷. بلا در زندگی شیعیان..... ۷۳
- ۲-۸. تلاش برای رهایی از بلا..... ۷۴
- ۲-۹. نکوهش شکوه و شکایت..... ۷۵
- ۲-۱۰. شکایت چیست؟..... ۷۶
- ۲-۱۱. صبر از انتقام..... ۷۷
- (ب) اقسام صبر به اعتبار عمل انسان..... ۷۹
۱. صبر بر طاعت..... ۷۹
- ۱-۱. صبر پیش از عمل..... ۸۱
- ۱-۲. صبر در حال عمل..... ۸۳
- ۱-۳. صبر بعد از عمل..... ۸۴
- ۱-۴. جلوه‌هایی از صبر بر طاعات..... ۸۵
- ۱-۴-۱. صبر بر مستحبات..... ۸۵
- ۱-۴-۲. صبر در حفظ اعتقادات..... ۸۵

- ۳-۱-۴. صبر بر حق ۸۶
- ۱-۴-۳-۱. صبر در پذیرش حق ۸۷
- ۱-۴-۳-۲. صبر در عمل به حق ۸۷
- ۱-۴-۳-۳. صبر در تبلیغ و ترویج حق ۸۸
- ۱-۴-۳-۴. شیوه طرف‌داری از حق ۹۰
- ۱-۴-۳-۵. امام علی علیه السلام الگوی شکیبایی بر حق ۹۰
- ۱-۴-۴. صبر بر دوام توبه ۹۲
- ۱-۵. آثار صبر بر طاعت ۹۴
۲. صبر از معصیت ۹۵
- ۱-۱. چگونگی صبر از گناهان ۹۶
- ۱-۱-۱. شناخت گناه ۹۷
- ۱-۲-۱. بیم کفر ۹۷
- ۲-۲-۳. حیا از خداوند عزوجل ۹۸
- ج) اقسام صبر به لحاظ مراتب وجودی انسان ۹۸
۱. صبر نفسانی ۹۸
۲. صبر قلبی ۹۸
- ۲-۱. صبر قلب بر حفظ اخلاص و پاکی نیت ۹۹
- ۲-۱-۱. عمل خالص ۱۰۰
- ۲-۲. صبر بر یاد خدا ۱۰۱
- ۲-۲-۱. اسباب یاد ۱۰۲
۳. صبر روحی ۱۰۳
- د) تقسیم صبر به لحاظ درجات صابران ۱۰۳
۱. جبهه پیروز ۱۰۳
۲. شکست خوردگان در بند ۱۰۴
۳. مجاهدان در حال نبرد ۱۰۶
- ه) صبر جمیل ۱۰۷
- فصل سوم: ریشه‌های صبر ۱۰۹
- الف) یقین ۱۱۰
۱. خودشناسی ۱۱۰
۲. خداشناسی ۱۱۱
۳. جهان‌شناسی ۱۱۴

- ۱۱۷..... (ب) عبادت
- ۱۱۸..... (ج) توکل
- فصل چهارم: نتیجه‌ها و آثار صبر**..... ۱۲۱
- ۱۲۱..... (الف) آزادگی
- ۱۲۳..... (ب) صفتهای پسندیده انسانی
- ۱۲۴..... (ج) روشن بینی و راهیابی
- ۱۲۶..... (د) پیروزی و کامیابی
- ۱۲۷..... ۱. یاری خداوند متعال
- ۱۲۸..... ۲. حفظ نظام اجتماعی و جلوگیری از تفرقه و تشتت
- ۱۲۸..... ۳. دفع خطر دشمنان
- ۱۲۹..... ۴. جذب قلوب اعدا
- ۱۲۹..... ۵. رسیدن به آرزوها
- ۱۳۰..... (ه) پاداش الهی و درگاه خروی
- ۱۳۲..... پاداش بی حساب
- فصل پنجم: راه به دست آوردن صبر**..... ۱۳۵
- ۱۳۵..... (الف) راهکار عمومی برای تمامی اقسام صبر
- ۱۳۵..... ۱. تضعیف هوی و هوس
- ۱۳۵..... ۱-۱. مبارزه با علت
- ۱۳۶..... ۱-۲. مبارزه با محرک‌ها
- ۱۳۶..... ۱-۳. تأمین خواسته نفس از راه مجاز
- ۱۳۷..... ۲. تقویت انگیزه‌های دینی
- ۱۳۷..... ۲-۱. راه علمی
- ۱۳۷..... ۲-۲-۱. صبر ریشه خوبی‌ها
- ۱۳۷..... ۲-۲-۲. صبر و پاداش فراوان
- ۱۳۸..... ۲-۲-۱. همراهی خداوند با صابران
- ۱۳۸..... ۲-۲-۲. درود و رحمت پروردگار
- ۱۳۹..... - غرفه‌های بهشتی همراه با تحیت و سلام
- ۱۳۹..... ۲-۲-۳. پاداشی قرین رستگاری
- ۱۳۹..... - پاداش به معیار بهترین کارها
- ۱۳۹..... ۲-۲-۴. پاداش دوباره
- ۱۴۱..... ۲-۲-۳. صبر، راه آسان‌تر

۱۴۲.....	۲-۲-۴. یاد خدا و شرم از مقام او.....
۱۴۳.....	۲-۲-۵. صبر، روش دوستان خدا.....
۱۴۴.....	۲-۲-۵-۱. صبر در زندگی پیامبران الهی.....
۱۴۴.....	۲-۲-۵-۲. صبر حضرت ایوب <small>علیه السلام</small> .....
۱۴۶.....	۲-۲-۶. توجه به آثار و فواید صبر در دنیا.....
۱۴۷.....	۲-۲. راه عملی.....
۱۴۷.....	۲-۲-۱. پرداختن به کارهای غیر عادی.....
۱۴۷.....	۲-۲-۲. ایستادگی در برابر خواسته‌های نفس.....
۱۴۸.....	۲-۲-۳. تظاهر به صبر.....
۱۵۰.....	ب) راهکار اختصاصی صبر بر مصیبت.....
۱۵۰.....	۱. درک جایگاه نوشتن.....
۱۵۱.....	۲. توجه به خواست خداوند.....
۱۵۲.....	۳. توجه به نعمت‌هایی که خداوند به انسان عطا کرده.....
۱۵۲.....	۴. امید به گشایش و فرج.....
۱۵۲.....	۵. چشم‌داشت یاری الهی.....
۱۵۴.....	۶. اعتماد به نفس.....
۱۵۶.....	۷. یادآوری مصیبت‌های بزرگ.....
۱۵۶.....	۷-۱. مصیبت فقدان رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small> .....
۱۵۷.....	۷-۲. مصیبت شهادت امام حسین <small>علیه السلام</small> .....
۱۵۸.....	۷-۳. مصیبت‌های معنوی.....
۱۵۹.....	فصل ششم: آفات و موانع صبر.....
۱۵۹.....	الف) شتاب‌زدگی.....
۱۶۰.....	ب) خشم.....
۱۶۱.....	فصل هفتم: صبر و فضیلت‌های دیگر.....
۱۶۱.....	الف) ارتباط صبر با فضیلت‌های جامع.....
۱۶۲.....	۱. رابطه صبر و ایمان.....
۱۶۷.....	۲. رابطه صبر و تقوا.....
۱۶۹.....	۳. رابطه صبر و احسان.....
۱۷۱.....	ب) رابطه صبر با فضیلت‌های خاص.....
۱۷۵.....	فصل هشتم: صبر و شبهه‌ها.....
۱۷۵.....	الف) حکم صبر.....

- ۱۷۷..... ۱. صبر بر طاعت و صبر از معصیت.....
- ۱۷۷..... ۲. صبر بر مصیبت.....
- ۱۷۸..... (ب) صبر و گریه.....
- ۱۷۹..... (ج) صبر و شکایت.....
- ۱۸۰..... (د) صبر و قصد قربت.....
- ۱۸۲..... (ه) صبر و نشاط.....
- ۱۸۳..... بخش دوم: شکر.....
- ۱۸۷..... فصل اول: کلیات.....
- ۱۸۷..... الف) مفهوم شناسی.....
- ۱۸۷..... ۱. مفهوم شناسی شکر.....
- ۱۸۷..... ۱-۱. شکر در لغت.....
- ۱۸۷..... ۱-۱-۱. شجاعت و اظهار نعمت.....
- ۱۸۸..... ۱-۱-۲. ستایش.....
- ۱۸۸..... ۱-۱-۳. قناعت.....
- ۱۸۸..... ۱-۱-۴. فراوان بخشی و سرشاری.....
- ۱۸۹..... ۱-۲. شکر در اصطلاح.....
- ۱۸۹..... ۱-۲-۱. شکر در اصطلاح علم اخلاق.....
- ۱۸۹..... ۱-۲-۱-۱. عنصر علم.....
- ۱۹۱..... ۱-۲-۱-۲. تحصیل علم.....
- ۱۹۱..... ۱-۲-۱-۳. عنصر حال.....
- ۱۹۲..... ۱-۲-۱-۴. عنصر عمل.....
- ۱۹۳..... ۱-۲-۲. شکر در اصطلاح عرفان.....
- ۱۹۴..... ۲. مفهوم شناسی کفران.....
- ۱۹۴..... ۲-۱. انکار.....
- ۱۹۴..... ۲-۲. شورش و سرکشی.....
- ۱۹۵..... ۲-۳. بیزاری جستن.....
- ۱۹۵..... ۲-۴. پوشاندن.....
- ۱۹۵..... ۲-۵. ناسپاسی.....
- ۱۹۶..... ۳. شکر و واژه‌های نزدیک.....
- ۱۹۶..... ۳-۱. تفاوت شکر و حمد.....

- ۱۹۷..... ۳-۲. تفاوت شکر و مدح
- ۱۹۷..... (ب) ستایش و نکوهش
- ۱۹۷..... ۱. ستایش شکر
- ۱۹۸..... ۱-۱. ستایش شکر از دیدگاه عقل
- ۱۹۸..... ۱-۲. ستایش شکر در آیات و روایات
- ۱۹۸..... ۱-۲-۱. شکر معیار انسانیت
- ۱۹۹..... ۱-۲-۲. شکر معیار خداپرستی
- ۱۹۹..... ۱-۲-۳. شکر صفت ایمانی
- ۲۰۰..... ۱-۲-۴. شکر، محبوب خدا
- ۲۰۲..... ۱-۲-۵. شکر صفت الاهی
- ۲۰۴..... ۱-۲-۶. شکر از اوصاف برگزیدگان
- ۲۰۶..... ۱-۲-۷. شکر، هدف نعمت بخشی
- ۲۰۷..... ۱-۲-۸. شکر حق خداست
- ۲۰۷..... ۱-۲-۹. شکر، ملاک شناسایی نعمت
- ۲۰۸..... ۱-۲-۱۰. شکر، احترام به نعمت است
- ۲۰۸..... ۱-۲-۱۱. شکر، فضیلتی کمیاب
- ۲۰۸..... ۱-۲-۱۲. شکر، حکمت است
- ۲۰۹..... ۱-۲-۱۳. شکر، موجب احترام بنده
- ۲۱۰..... ۱-۲-۱۴. شکر مطلوب اولیا
- ۲۱۱..... ۲. نکوهش کفران
- ۲۱۱..... ۲-۱. نکوهش کفران از دیدگاه عقل
- ۲۱۲..... ۲-۲. نکوهش کفران از دیدگاه ادله نقلی
- ۲۱۲..... ۲-۲-۱. منشأ نفسانی کفران
- ۲۱۲..... ۲-۲-۲. کارکرد کفران در قیامت
- ۲۱۳..... ۲-۲-۳. شخصیت کفران کننده نعمت
- ۲۱۵..... **فصل دوم: اقسام شکر**
- ۲۱۵..... (الف) اقسام شکر به اعتبار مشکور
- ۲۱۶..... ۱. شکر خالق
- ۲۱۶..... ۲. شکر مخلوق
- ۲۱۹..... ۲-۱. فواید تشکر از واسطه‌ها
- ۲۱۹..... ۲-۱-۱. جلب محبت هموعان

- ۲۲۰..... ۲-۱-۲. تشویق نیکوکاران و توسعه نیکوکاری
- ۲۲۰..... ۲-۲. واسطه‌های مهم
- ۲۲۰..... ۲-۲-۱. پدر و مادر
- ۲۲۱..... ۲-۲-۲. پیشوایان دینی (بدران معنوی)
- ۲۲۲..... (ب) اقسام شکر به اعتبار شاکر
- ۲۲۳..... ۱. شکر خداوند متعال
- ۲۲۴..... ۲. شکر بندگان
- ۲۲۵..... (ج) اقسام شکر به اعتبار آنچه شکرش را می‌گذارند
- ۲۲۵..... ۱. اعمال شایسته بندگان
- ۲۲۶..... ۲. احسان هموطنان
- ۲۲۶..... ۳. نعمت‌های الهی
- ۲۲۶..... ۳-۱. نعمت چیست
- ۲۲۶..... ۳-۲. گستره ناشناخته نعمت
- ۲۲۷..... ۳-۳. تقسیمات نعمت
- ۲۲۸..... ۳-۳-۱. نعمت ظاهری و نعمت باطنی
- ۲۲۸..... ۳-۳-۱-۱. نعمت ظاهری
- ۲۲۹..... ۳-۳-۱-۲. نعمت باطنی
- ۲۲۹..... ۳-۳-۲. نعمت اصلی (حقیقی) و نعمت فرعی (واسطه‌ای)
- ۲۳۰..... ۳-۳-۲-۱. نعمت‌های واسطه‌ای
- ۲۳۰..... ۳-۳-۲-۱-۱. نعمت مادی
- ۲۳۰..... - نعمت‌های مادی متصل (جسمانی)
- ۲۳۱..... - نعمت‌های مادی منفصل
- ۲۳۳..... ۳-۳-۲-۱-۲. نعمت‌های غیرمادی
- ۲۳۳..... - نعمت‌های معنوی نفسانی (متصل)
- ۲۳۴..... - نعمت‌های معنوی منفصل
- ۲۳۴..... - هدایت
- ۲۳۴..... - هدایت تکوینی
- ۲۳۵..... - هدایت تشریحی
- ۲۳۶..... - توفیق
- ۲۳۶..... - منشأ توفیق
- ۲۳۸..... - رشد

- ۲۳۸..... تسدید.....
- ۲۳۹..... نأیید.....
- ۲۳۹..... ۳-۲-۲. نعمت حقیقی.....
- ۲۴۰..... ۳-۲-۲-۱. ایمان.....
- ۲۴۱..... ۳-۲-۲-۲. ولایت.....
- ۲۴۲..... ۳-۲-۲-۳. بلا نعمتی سزاوار شکر.....
- ۲۴۳..... یادآوری: آیا بلا نعمت است؟.....
- ۲۴۳..... ۱. پاسخ اجمالی.....
- ۲۴۴..... ۲. پاسخ تفصیلی.....
- ۲۴۴..... ۱-۱. بلا برای مجازات.....
- ۲۴۵..... ۲-۱. بلا برای تکامل.....
- ۲۴۵..... ۳-۱. بلا برای آزمایش.....
- ۲۴۶..... ۲-۴. بلا برای هشدار.....
- ۲۴۷..... ۲-۵. بلا برای پاک‌سازی و بی‌لایش.....
- ۲۴۷..... ۲-۶. بلا برای اظهار محبت.....
- ۲۴۹..... (د) اقسام شکر به اعتبار ابزار شکرگزاری.....
- ۲۴۹..... ۱. شکر عقلی.....
- ۲۵۰..... ۲. شکر قلبی.....
- ۲۵۰..... ۳. شکر عملی.....
- ۲۵۱..... ۳-۱. شکر عملی قراردادی.....
- ۲۵۲..... ۳-۲. شکر عملی حقیقی.....
- ۲۵۳..... ۳-۳. جایگاه مستحب و مکروه در شکر.....
- ۲۵۴..... ۴. شکر زبانی.....
- ۲۵۴..... ۴-۱. شیوه‌های شکر زبانی.....
- ۲۵۴..... ۴-۱-۱. ستایش نعمت.....
- ۲۵۴..... ۴-۱-۲. ستایش انعام.....
- ۲۵۴..... ۴-۱-۳. ستایش نعمت‌دهنده.....
- ۲۵۵..... ۴-۲. ارزش شکر زبانی.....
- ۲۵۶..... (ه) اقسام شکر به اعتبار زمان شکرگزاری.....
- ۲۵۷..... ۱. شکر دریافت بشارت.....
- ۲۵۷..... ۲. شکر پیش از بهره‌وری.....

۳. شکر هنگام بهره‌مندی از نعمت ۲۵۸
۴. شکر پس از بهره‌مندی ۲۵۹
۵. شکر هنگام یادآوری نعمت ۲۵۹
- فصل سوم: مراتب شکر و درجات شکر گزاران ۲۶۱**
۱. مراتب شکر ۲۶۱
- ۱-۱. مراتب علم (شکر عقلی) ۲۶۱
- ۱-۲. مراتب حال (شکر نفسی) ۲۶۴
- ۱-۲. مراتب عمل (شکر عملی) ۲۶۶
۲. درجات شکر گزاران ۲۶۷
- ۲-۱. شکر گزاران باطل ۲۶۷
- ۲-۲. شکر گزاران حق ۲۶۸
- ۲-۲-۱. آنان که بلا می‌خواهند ۲۶۸
- ۲-۲-۲. مشتاقان بلا ۲۶۸
- ۲-۲-۳. آنان که هیچ نمی‌خواهند ۲۶۹
- فصل چهارم: ریشه‌های شکر ۲۷۱**
- الف) ریشه‌های شکر در حوزه فطرت ۲۷۱
- ب) ریشه‌های شکر در حوزه نفس انسان ۲۷۱
۱. معرفت ۲۷۲
۲. محبت ۲۷۲
۳. ترس ۲۷۳
- ۳-۱. ترس از زوال نعمت ۲۷۳
- ۳-۲. ترس از عذاب ۲۷۴
- ۳-۳. ترس از هجران و جدایی ۲۷۴
۴. امید ۲۷۵
- ۴-۱. امید افزایش نعمت ۲۷۵
- ۴-۲. امید پاداش اخروی ۲۷۵
- ج) ریشه‌های شکر در محیط زندگی ۲۷۶
- فصل پنجم: آثار و نشانه‌ها ۲۷۷**
- الف) آثار شکر ۲۷۷
۱. حفظ و تداوم نعمت ۲۷۸
۲. افزایش نعمت ۲۷۹

۲۸۰.....	۳. رضایت خاطر.....
۲۸۱.....	۴. طول عمر.....
۲۸۱.....	۵. خشنودی خدا.....
۲۸۲.....	۶. امان از دستبرد شیطان.....
۲۸۳.....	۷. دفع خطر استدراج.....
۲۸۴.....	۸. رهایی از عذاب.....
۲۸۵.....	۹. دفع خطر گناهان.....
۲۸۵.....	۱۰. پاداش الاهی.....
۲۸۶.....	۱۱. ورود به بهشت.....
۲۸۶.....	(ب) پیامدهای کفران.....
۲۸۷.....	۱. تغییر و زوال و نعمت.....
۲۸۹.....	۲. انتقال نعمت.....
۲۸۹.....	۳. بغض الاهی.....
۲۸۹.....	۴. استدراج.....
۲۹۰.....	۵. عذاب الاهی.....
۲۹۰.....	فشار قبر.....
۲۹۱.....	(ج) نشانه‌های شکرگزاران.....
۲۹۳.....	فصل ششم: راه رسیدن به مرتبه شاکران.....
۲۹۳.....	(الف) راه علمی تحصیل شکر.....
۲۹۳.....	۱. تفکر درباره نعمت.....
۲۹۵.....	۲. تفکر درباره تغییر و زوال نعمت.....
۲۹۶.....	۳. تفکر درباره کسانی که از نعمت محروم‌اند.....
۲۹۸.....	۴. تفکر درباره گذشته و آینده خویش.....
۲۹۹.....	۵. تفکر درباره مصیبت.....
۳۰۱.....	۶. تفکر درباره پاداش شکر.....
۳۰۱.....	(ب) راه عملی تحصیل شکر.....
۳۰۲.....	۱. درخواست توفیق از خداوند متعال.....
۳۰۲.....	۲. التزام به طاعات و ترک گناهان.....
۳۰۲.....	۳. زمینه‌سازی برای تفکر.....
۳۰۳.....	زیارت اهل قبور.....
۳۰۵.....	فصل هفتم: موانع شکر.....

۳۰۵..... الف) جهل.....

۳۰۵..... ۱. عدم آگاهی از نعمت.....

۳۰۶..... ۲. ناآگاهی از نسبت نعمت با خدا.....

۳۰۷..... ۳. ناآگاهی از حقیقت شکر.....

۳۰۷..... ب) غفلت.....

۳۰۷..... ۱. سیطره شهوت و شیطان.....

۳۰۸..... ۲. سیطره نعمت.....

۳۰۹..... ۲. فراوانی نعمت‌های مادی.....

۳۰۹..... ج) هستی و کسالت.....

۳۱۱..... فصل هشتم: رابطه شکر با فضیلت‌های دیگر.....

۳۱۱..... الف) شکر و ایمان.....

۳۱۲..... ب) شکر و توحید.....

۳۱۳..... ج) شکر و اخلاص.....

۳۱۶..... د) شکر و تقوا.....

۳۱۷..... ه) شکر و عمل.....

۳۱۹..... فصل نهم: شبهات و پاسخ‌ها.....

۳۱۹..... الف) شکر خدا ممکن نیست.....

۳۲۰..... پاسخ.....

۳۲۱..... ب) شکر خدا فایده ندارد.....

۳۲۱..... پاسخ.....

۳۲۲..... ج) شکرگزاری با توحید ناسازگار است.....

۳۲۲..... پاسخ.....

۳۲۵..... بخش سوم: مباحث مشترک.....

۳۲۹..... فصل اول: مقایسه صبر و شکر.....

۳۲۹..... الف) راه‌های مقایسه صبر و شکر.....

۳۳۰..... ۱. صبر و شکر در سنجه شریعت.....

۳۳۵..... ۲. صبر و شکر در میزان تحلیل مفهومی.....

۳۳۶..... ۳. صبر و شکر در میزان نسبت‌ها.....

۳۳۶..... ۱-۳. ایمان.....

۳۳۷..... ۲-۳. تقوا.....

۳۳۹.....	فصل دوم: مقایسهٔ بلا و نعمت
۳۳۹.....	آیا بلا خواستی است؟
۳۳۹.....	پاسخ
۳۴۳.....	کتابنامه
۳۵۵.....	فهرست آیات
۳۶۹.....	فهرست روایات
۳۸۱.....	فهرست اشعار
۳۸۳.....	نمایه
۳۸۹.....	نمایه موضوعی

www.ketab.ir

مقدمه سرپرست تحقیق

هَجَمَ بِهِمُ الْعِلْمَ عَلِمَ حَقِيقَةَ الْبَصِيرَةِ، وَ بَاشَرُوا رُوحَ الْيَقِينِ، وَ اسْتَلَانُوا مَا اسْتَعْوَرَهُ الْمُتَرْفُونَ،
وَ اُنْسُوا بِمَا اسْتَخْوَسَتْ بِهِ الْجَاهِلُونَ، وَ صَجَبُوا الدُّنْيَا بِاَبْدَانِ اَزْوَاجِهَا مُعَلَّقَةً بِالْمَحَلِّ
الْاَعْلَى...^۱

وجود فرهمند و فرازمند استاد فرزانه ما، فقیه عارف، حجة الحق، آیت الله معظم مجتبی تهرانی -
دام ظلّه - همچون کوهسارانی است که بر دامنه های نشاط انگیز و طراوت خیز آن، چشمه ساران زلالی
جاری است که شریعه انبوه دل های تشنه فقه و شریعت را آبشخور خیل جان های شیفته و شائق
اخلاق و سلوک است.

سال هاست که کرسی درس های فقه و اصول استاد، رکن بکین سطوح عالی حوزه علمیه تهران و
مجمع فضیلاي مجدّد و مستعدّ امّ القرای انقلاب اسلامی است. هر ساله در کلاس طلاب جان تشنه در محضر
درس استاد، حاضر و سیراب از آن خارج می شوند.

از دیرباز، محفل اشراقی درس های اخلاق و عرفان معظم له، کانون تجمّع طیف طالب طهارت و
معرفت است:

وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ^۲

سال هاست که هزاران جوان از سرچشمه صافی تعلیمات شرقانی استاد، سیراب و سرشار می شوند
و بوته انفاس قدسی و مواظب بالغه او، نفس های مستعد و قلب های معدّ را می گذارد و جان ها و
دل های گداخته را تزکیه می سازد:

۱. نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ کلمه ۱۴۷، ص ۴۹۷.

۲. انعام: ۱۲۲.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْفَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ^۱

چراکه استاد خود تندیس پارسایی و تجسم ساده‌زیستی‌ست، و مظهر نفسانیت‌ستیزی و جاه‌گریزی و مجمع علم و عمل است.

زمانه افسر رندی نداد جز به کسی که سرفرازی عالم در این کله دانست
بر آستانه میخانه هر که یافت رهی ز فیض جام جم اسرار خانقه دانست

استاد ما از شاگردان برجسته حضرت امام خمینی - سلام‌الله و رضوانه علیه - و از موارث معنوی آن بزرگوار و از ساقه‌های آن طوبای طیبه به‌شمار می‌رود که بر اثر الفت و مؤانست ممتد با آن حضرت، در شخصیت فقهی، اخلاقی و عرفانی او فانی شده است.

تُؤْتِي كُلَّهَا كُلَّ حَيْثُ يَأْذِنُ رَبُّهَا^۲

هم از این روست که خوشه چیمان محضر تعلیم و تربیتش، از او رایحه روح خدا را به دماغ جان می‌شنوند.

أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ^۳

فیض روح‌القدس را باز مدد فرماید دیگران هم بکنند آنچه مسیحا می‌کرد

درس‌های معنوی استاد، از جنس اخلاق نظری و انتزاعی رایج نیست و همچنین تعلیمات سلوکی ایشان با عرفان مسلکی نسبتی ندارد؛ درس‌های او فراتر از بازگفت تقلیدی اخلاق فلسفی و یونانی است؛ مباحث استاد آمیزه‌ای از اخلاق نبوی و عرفان علوی است که با اتکا به منطق اجتهاد، از زلال آیات و روایات برگرفته و با رعایت نیاز نسل امروز، سامان یافته و از جویبار لسان معظم‌له در کام تشنه طالبان سلوک فرومی‌ریزد.

فَطُوبَى لِمَنْ تَمَّ طُوبَى لَهُمْ هَنِينًا لَأَرْبَابِ التَّعِيمِ نَعِيمًا^۴

مجموعه مباحث چندین‌ساله اخلاقی و عرفانی استاد، از دوهزار و پانصد درس فراتر رفته و این کوثر جوشان همچنان در فیضان و جریان است. از سر حسن‌ظن به تلمیذ بی‌ضابطه خویش، این ذخیره گران‌بها را برای تنقیح، تدوین و انتشار، به این کمترین و آگذار فرمودند؛ بنده نیز از نسی چند از دوستان فاضل تقاضا کردم تا طبق چارچوب و فرایندی که تنظیم و در اختیارشان قرار گرفت، درس‌ها را تحت نظارت، پرداخته و به سامان کرده، برای نشر آماده سازند. و بدین ترتیب کار آغاز شد:

۱. ق: ۳۷.

۲. ابراهیم: ۲۵.

۳. مجادله: ۲۲.

مباحث اخلاقی با عنوان *اخلاق الاهی* در دست تدوین و انتشار است. مباحث عرفانی نیز که با عنوان *سیر و سلوک* و به ده مجلد بالغ می‌شود، ارائه خواهد شد.

اما به دلیل دشواری‌های خاص، تبدیل مباحث شفاهی القاشده در جلسات عمومی، به متون منقح، منسجم و مستند - آن‌سان که به قول خواجه: عوام بفهمند و خواص بیسندند - کار به درازا کشید؛ در یک مرحله در دفتر از سلسله *سیر و سلوک* با مباشرت خود حقیر سامان گرفت و عرضه شد، چهار مجلد نیز از سلسله *دفت‌های اخلاق الاهی* به عنوان جلد چهارم با موضوع «آفات زبان» (بخش اول)؛ جلد پنجم با موضوع «آفات زبان» (بخش دوم)؛ جلد بیست و هفتم با موضوع «پیوند با معصومان علیهم‌السلام» و نیز جلد بیست و هشتم با موضوع «پیوند با اهل ایمان» منتشر شد. این مجلدات با استقبال درخوری مواجه گشت، به چندین زبان ترجمه شد و ستایش و سپاس نخبگان و طبقات فرهنگی دیگر را در پی داشت.

تدوین و آماده‌سازی مجموعه *اخلاق الاهی* و سلسله *سیر و سلوک* به ترتیب زیر صورت می‌بندد:

۱. پیاده‌سازی درس‌های شفاهی: تاکنون نزدیک به دوهزار درس از نوار پیاده شده است؛
۲. پردازش ابتدایی: لحن شفاهی و سخاوتهای درس‌ها به نثر کتابتی تغییر می‌یابد؛
۳. بازنگاری ادبی: متن پردازش‌شده با اعمال دفت‌های ادبی بازنویسی می‌شود؛
۴. مصدریابی: منبع شواهد و مستندات ارائه‌شده از سوی استاد، شناسایی شده، ثبت می‌شود و در باورقی درج می‌شود؛

۵. تکثیر و تکمیل مستندات: افزون بر اسناد ارائه‌شده از سوی استاد، شواهد دیگری برای مباحث، شناسایی و اضافه می‌شود؛ همچنین برای قسمت‌هایی که شاهد و سندیتی ذکر نشده، اسناد و شواهد لازم، شناسایی و درج می‌گردد؛ (توضیح اینکه استاد خود اسناد بسیاری برای مباحث خویش جمع‌آوری می‌کنند، لکن به علت محدودیت ظرفیت جلسه درس از ذکر همه آنها خودداری می‌کنند، لاجرم در مقام تدوین، این نقیصه برطرف می‌شود)؛

۶. مراجعه و افزایش احادیث عامه: با توجه به برنامه ترجمه مجموعه به زبان‌های دیگر، در ازای شواهد و اسناد شیعی، حدالمقدور، احادیث منقول از طرق اهل سنت در زمینه مباحث افزوده می‌شود؛

۷. ساماندهی و ساختاربندی: بحث به شاخه‌های «اصلی»، «فرعی» و «جزئی» گوناگون دسته‌بندی شده و نظم و ترتیب منطقی و فنی بین قسمت‌های مختلف ایجاد شده به صورت اثر مکتوب

سامان می‌یابد، از این روی ساختار کلی فضیلت‌ها و رذیلت‌ها در هر مبحث، فی‌الجمله به‌شرح زیر صورت می‌بندد:

۷-۱. بررسی کلیات، شامل:

- تعریف و مفهوم‌شناسی لغوی و اصطلاحی:

- مقایسه مفهوم مورد بحث با واژه‌ها و مفاهیم مقابل:

- ستایش‌ها و نکوهش‌ها درباره مبحث:

- نسبت‌ها و ترابط هر فضیلت و رذیلت با فضیلت‌ها و رذیلت‌های دیگر.

۷-۱-۲. بررسی اقسام، انواع و مراتب، شامل همه تقسیماتی که بر موضوع بحث، به اعتبارات و

ملاک‌های مختلف عارض می‌شود.

۷-۳. بررسی مبانی، مناسبات زمینی‌ها و ریشه‌ها.

۷-۴. بررسی علایم، آثار و پیامدها.

۷-۵. بررسی راه‌های دستیابی به فضیلت‌ها و درمان رذیلت‌ها.

۷-۶. پاسخ‌گویی به شبهه‌ها و اشکال‌ها.

۸. عنوان‌گذاری: عنوان‌های اصلی، فرعی و جزئی مطلب، بر حسب موارد برای مطالب در قالب

بخش، فصل، و حروف ابجد و اعداد ریاضی تعیین می‌شود.

۹. تشریح، تعلیق و تذییل: مبهم‌بودن برخی مطالب برای برخی از مخاطبان که از پیچیدگی

مباحث علمی نشئت می‌گیرد، شرح و بسط آنها را لازم و ضروری می‌سازد از این‌رو در چنین مواقعی،

گاه در متن و گاه در پاورقی به شرح و بسط، تعلیق و تذییل مطلب پرداخته می‌شود.

۱۰. تلطیف و تطبیق: از آنجاکه مباحث اخلاقی برای اثرگذاری تدارک می‌شوند، تلاش بر آن

است که از رهگذر افزودن حکایت‌هایی از سیره معصومان علیهم‌السلام و اشعار اخلاقی بر جاذبه و لطافت

مباحث افزوده شود؛ البته حکایت‌های سیروی، خود پشوانه مباحث طرح‌شده قلمداد می‌شوند که

نوعاً خود استاد نیز به‌مناسبت به ذکر حکایت‌هایی از حضرات معصومین علیهم‌السلام مبادرت می‌ورزند.

۱۱. ترمیم و تکمیل مطالب: گاه برخی از مباحث ناقص است و به افزودن فصل و بخشی نیاز

دارد که با استفاده از منابع اصیل و معتبر و مطابق سبک استاد و در حد ضرورت به ترمیم و تکمیل

آنها اقدام می‌شود.

۱۱-۱. برای مباحث اخلاقی به منابع دست اول استناد می‌شود؛ از قبیل: جامع‌السعادات،

المحجة البيضاء، إحياء علوم الدين، تهذيب الأخلاق و تطهير الأعراف، اخلاق ناصری و مجموعه ورام، و... برای مباحث دیگر به کتب تاریخی، تفسیری و روایی معتبر از شیعه و اهل سنت استناد می‌شود.

۱۱-۲. در ارجاع‌دهی و فهرست‌نگاری منابع، از شیوه رایج در پژوهشگاه پیروی می‌شود.

۱۲. ویرایش ادبی: پس از طی مراحل بالا، اثر به ویراستار ادبی سپرده می‌شود.

۱۳. نمایه‌پردازی: برای تسهیل دستیابی به مطالب مندرج در مجموعه، با اصطیاد مفاهیم مختلف فصول هر جلد، نمایه‌سازی مضمونی صورت می‌گیرد.

۱۴. ویراستاری علمی: اثر در اختیار فرد صاحب صلاحیت علمی و ادبی قرار می‌گیرد تا ویراستاری محتوایی و فنی نهایی بر آن اعمال شود.

۱۵. پس از سپری شدن مراحل چهارده‌گانه فوق، مجلدات تدوین‌یافته، برای نهایی شدن، در چهار مرحله، به شرح زیر مورد بررسی و مذاقه قرار می‌گیرد:

الف) بازخوانی اجمالی مدیر گروه اخلاق پژوهشگاه؛

ب) بازبینی نهایی سرپرست تحقیق؛

ج) ارزیابی ارزیابان گروه؛

د) نظردهی و تصویب در شورای علمی گروه اخلاق.

در آغاز کار، بنا بر تفصیل و تکمیل گسترده‌تر مباحث بود؛ پیش‌بینی می‌شد شمار مجلدات از سی فراتر برود، اما اکنون بناست مجموعه از بیست جلد تجاوز نکند. از آنجاکه استاد در سیر القای درس‌ها به‌طور عمده از جامع‌السعادات میرزای نراقی پیروی فرموده است، ساختار مباحث و ترتیب مجلدات به شرح زیر خواهد بود:

بخش یکم: مباحث فلسفه اخلاق و مبحث خرد.

بخش دوم: مباحث قوه شهویه، که چهار جلد را تشکیل خواهد داد؛ البته در این بخش، برخلاف مؤلف جامع‌السعادات، که مباحث قوه غضبیه را مقدم داشته است، براساس این نظر استاد که «قوه شهویه زودتر فعال می‌شود»، مباحث قوه شهویه را مقدم داشته‌ایم.

بخش سوم: مباحث غضب، که شامل دو جلد خواهد شد.

بخش چهارم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس، که بر ده جلد بالغ خواهد شد.

مباحث سلسله اخلاق الهی که تاکنون چهار جلد آن منتشر شده است، در نهایت به صورت زیر

عرضه خواهد گشت:

جلد اول: شامل درآمدی بر اخلاق و مباحث خرد.

جلد دوم: شامل مباحث قوه شهویه ۱ (شهوة طلبی، دنیاطلبی، جاه‌طلبی و...)

جلد سوم: مباحث قوه شهویه ۲ (زهد، غنا، قناعت، سخاوت، خیانت و...)

جلد چهارم: مباحث قوه شهویه ۳ (آفات زبان ۱) چاپ شده.

جلد پنجم: مباحث قوه شهویه ۴ (آفات زبان ۲) چاپ شده.

جلد ششم: مباحث قوه غضبیه ۱ (شجاعت، تهور، حلم، خشم، مدارا، حسن خلق و...)

جلد هفتم: مباحث قوه غضبیه ۲ (تواضع، تکبر، غرور، عجب، عصبیت و...)

جلد هشتم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۱ (گناه، توبه و تقوا)

جلد نهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۲ (آزمایش الاهی)

جلد دهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۳ (صبر و شکر)

جلد یازدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۴ (ذکر، غفلت، نیت و اراده)

جلد دوازدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۵ (اخلاص، ربا، صدق، نفاق، خوف و رجا)

جلد سیزدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۶ (محبت، توکل، رضا، تسلیم، انس و شوق)

جلد چهاردهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۷ (اصول و موانع پیوندها)

جلد پانزدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۸ (اخلاق معاشرت)

جلد شانزدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۹ (پیوند با خدا، ایمان) چاپ شده.

جلد هفدهم: آثار مشترک قوای سه‌گانه نفس ۱۰ (پیوند با معصومان) چاپ شده.

حکایت سلسله مباحث سیر و سلوک دیگر است که باید در مقدمه خاص سلسله گفته آید و

اینجا به اشارت برگزار می‌کنیم:

بر اصحاب ذوق و ارباب معرفت روشن است که عرفا در عدد و ترتیب منازل سلوک متفق القول

نیستند: برخی یک، برخی دیگر دو، و بعضی از آنها سه، برخی دیگر هفت و بعضی نیز هفتاد، کسانی

هم یکصد منزل برشمرده‌اند، و بعضی تا هزار و حتی هفتاد هزار نیز ادعا و تعبیر کرده‌اند:

این راه را نهایت صورت کجا توان بست کش صد هزار منزل بیش است در بدایت

غالباً این راه را از «یقظه» آغاز و به «وحدت» منتهی کرده‌اند. بی‌گمان بسیاری از نظرها با هم قابل

جمع‌اند؛ هر چند راه‌های سلوک و وصال به شماره آفریدگان است، که:

الطَّرُقُ إِلَى اللَّهِ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ^۱

استاد در بیان منازل السالکین، نخست از اوصاف الاشرف، اثر گران سنگ خواجه طوسی - رضوان الله علیه - پیروی کردند. خواجه، منازل سلوک را در سی و یک منزل خلاصه کرده است که از «ایمان» آغاز و با «توحید» پایان می پذیرد؛ اما بعدها بر تکمیل مباحث به رویه منازل السائرین خواجه عبدالله انصاری بنا نهادند، از این رو سلسله مباحث سیر و سلوک - بشرط التوفیق - براساس یکصد منزل تکمیل، تدوین و ارائه خواهد شد و طبعاً سیر عنوان های مجموعه به ترتیب زیر خواهد بود:

۱. بظنه؛ ۲. توبه؛ ۳. محاسبه؛ ۴. انابه؛ ۵. تفکر؛ ۶. تذکر؛ ۷. اعتصام؛ ۸. فرار؛ ۹. ریاضت؛ ۱۰. سماع؛ ۱۱. حزن؛ ۱۲. خوف؛ ۱۳. اشفاق؛ ۱۴. خشوع؛ ۱۵. اخبات؛ ۱۶. زهد؛ ۱۷. ورع؛ ۱۸. بتل؛ ۱۹. رجاء؛ ۲۰. رغبت؛ ۲۱. رعایت؛ ۲۲. مراقبت؛ ۲۳. حرمت؛ ۲۴. اخلاص؛ ۲۵. تهذیب؛ ۲۶. استقامت؛ ۲۷. توکل؛ ۲۸. تفویض؛ ۲۹. بقا؛ ۳۰. تسلیم؛ ۳۱. صبر؛ ۳۲. رضا؛ ۳۳. شکر؛ ۳۴. حیا؛ ۳۵. صدق؛ ۳۶. ایثار؛ ۳۷. خلق؛ ۳۸. تواضع؛ ۳۹. قنوت؛ ۴۰. انبساط؛ ۴۱. قصد؛ ۴۲. عزم؛ ۴۳. اراده؛ ۴۴. ادب؛ ۴۵. یقین؛ ۴۶. انس؛ ۴۷. ذکر؛ ۴۸. فقر؛ ۴۹. غنا؛ ۵۰. مقام مراد؛ ۵۱. احسان؛ ۵۲. علم؛ ۵۳. حکمت؛ ۵۴. بصیرت؛ ۵۵. فراست؛ ۵۶. تعظیم؛ ۵۷. اهام؛ ۵۸. سکینه؛ ۵۹. طمأنینه؛ ۶۰. همت؛ ۶۱. محبت؛ ۶۲. غیرت؛ ۶۳. شوق؛ ۶۴. قلق؛ ۶۵. عطش؛ ۶۶. وحدت؛ ۶۷. دهشت؛ ۶۸. هیمنان؛ ۶۹. برق؛ ۷۰. ذوق؛ ۷۱. لحظ؛ ۷۲. وقت؛ ۷۳. صفا؛ ۷۴. سرور؛ ۷۵. سرور؛ ۷۶. نفس؛ ۷۷. غربت؛ ۷۸. غرق؛ ۷۹. غیبت؛ ۸۰. تمکن؛ ۸۱. مکاشفه؛ ۸۲. مشاهده؛ ۸۳. معاینه؛ ۸۴. حیات؛ ۸۵. قبض؛ ۸۶. بسط؛ ۸۷. سکر؛ ۸۸. صحو؛ ۸۹. اتصال؛ ۹۰. انفصال؛ ۹۱. معرفت؛ ۹۲. فنا؛ ۹۳. بقا؛ ۹۴. تحقیق؛ ۹۵. تلبیس؛ ۹۶. وجود؛ ۹۷. تجرید؛ ۹۸. تفرید؛ ۹۹. جمع؛ ۱۰۰. توحید.

سرپرستی تحقیق و نظارت کلی بر فرایند تدوین را این بی بضاعت شخصاً بر عهده دارم و اجرای مراحل مختلف را افراد و عناصر متعددی صورت می بخشند، لهذا بر حقیق فرض است که از یکان یکان همکارانم به ویژه مدیر دانشور گروه اخلاق پژوهشگاه، جناب حجت الاسلام حسین زاده که مدیر مباشر این طرح قلمداد می شوند، و فاضل ارجمند جناب حجت الاسلام جباران که اکنون عهده دار نهایی سازی مجلدات اند، و الحق در تکمیل و پردازش نهایی مجموعه سهم تعیین کننده دارند، و جناب حجت الاسلام شریف زاده که تدوین و تحریر مجلدات ۴، ۵، ۱۶ و ۱۷ را بر عهده داشتند؛^۲

۱. منسوب به پیامبر اکرم ﷺ: علم الیقین؛ ج ۱، ص ۱۴.

۲. و سایر فضلاء ارجمندی که با تدوین یک مجلد یا جزئی از یک مجلد در این طرح شرکت کرده اند.

همچنین از اعضای شورای علمی گروه اخلاق که به ارزیابی و بررسی عالمانه فصل به فصل و جلد به جلد مجموعه اهتمام درخور نموده‌اند، از صمیم جان و از سر صدق سپاسگزاری کنم؛ از اخوان الصفا نیز که حاصل تلاش دست‌اندرکاران بسامان‌سازی این مجموعه را ملاحظه خواهند کرد، فروتنانه تقاضا می‌کنم از هرگونه تذکار برای اصلاح و تکمیل این اسفار انیق دریغ نفرمایند.

علی‌اکبر رشاد

www.ketab.ir